

## **A FILOZÓFIA ELSŐ CSÓKJA: FERENCZI SÁNDOR**

*G. F. (Mena) Mitrano<sup>a</sup>*

Az ember sohasem vallhatja be, ha valakit szeret. E vallomás titka az egyetlen igaz és örökkévaló szeretet életelve. Az első csók ebben az értelemben filozófiai alapelv – új világ eredete – abszolút kronológia kezdete – az énhez fűző szüntelen erősödő kötelék megfonódása. Ki ne szeretné a filozófiát, amelynek csírája az első csók?

Novalis, *Filozófiai írások*

Engem egy érzelmi állapotnak a társas világ egy alakzatával való összekapcsolásának feladata foglalkoztat.

John Forrester, „*Irigység, igazságosság és pszichoanalízis*”

Mit csinálsz tehát a filozófiával? Hová fogsz fordulni, ha ezeket a kérdéseket nem lehet eldönteni? ... mielőtt kellő gyakorlatra tettél volna szert, Szókratész – próbálsz meghatározni a Szépet, az Igazságot, a Jót és az ideák mindegyikét.

Platón, *Parmenidész*<sup>b</sup>

### **Bevezetés**

*Klinikai naplója* elején Ferenczi Sándor magyar pszichoanalitikus feleleveníti azt az incidenst, ami kiváltotta Freudnak a „csóktechnikáról” szóló dühös levelét.<sup>c</sup> Miután Ferenczi bevezette a relaxációs technikát (az analitikus passzivitását), egyik betege, akire Dm.-ként utal és aki Clara Thompsonnal azonos, mint írja, „passzivitásomnak »engedelmeskedve« egyre több szabadságot engedélyezett magának, alkalmanként még meg is csókol”.<sup>d</sup> A beteg azután ter-

<sup>a</sup> Az írást a szerző kéziratban bocsátotta rendelkezésünkre (A szerk.)

<sup>b</sup> Kövendi Dénes fordítása (*Platón II.*, Európa Könyvkiadó, Bp., 1984, 826.) (A ford.)

<sup>c</sup> A teljes levelet magyarul lásd *Freud/Ferenczi Levelezés* III/2. köt., 290-292. (A ford.)

<sup>d</sup> Ferenczi S. (1996): *Klinikai napló 1932* továbbiakban KN. 34. A szerző jegyzeteit lásd a tanulmány végén (A szerk.).

jeszteni kezdte az újságot az analitikus közösségben: „Annyiszor csókolhatom meg Ferenczi papát, ahányszor csak akarom” (KN 34.). Freud a csókot a zendülés jelének vette: egy önálló pszichoanalitikus avantgárd káprázata jelent meg szemei előtt, legragyogóbb tanítványával az élen. Következésképpen figyelmeztetett az efféle vezetők végzetére: „Nincs olyan forradalmár, akit egy még radikálisabb el nem tüntetne a színről.” (Freud Ferenczihez 1931. december 13.). Mégis, a naplóban, a csók Ferenczi mint analitikus kudarcának mutatkozik. Minthogy a beteget, akitől kapta, gyermekként „féktelen apja szexuálisan zaklatta” (KN 34.), az apa érzéketlenségét nyilvánvalóan az analitikus hamis és erőltetett passzivitásával párosítva (*Fühllóságait*) a csábítási jelenetet játszotta el.

Abbéli törekvésében, hogy megoldja a komoly megértés nélkül dolgozó analitikus problémáját, amerikai betegével, Elizabeth Severnnel Ferenczi 1932-ben eljutott a kölcsönös analízis radikális kísérletéig, következésképpen a pszichoanalitikus közösség kegyeiből való kihullásig.<sup>1</sup> Tanítványa bánásmódját a technikával Freud egyre inkább regresszív ön-száműzetésnek látta „az álomsziget[re], ahol a fantáziája gyermekeivel él” (idézi Dupont 13.). Végül reménytelenül lemondott róla: „Többé már nem hiszek abban, hogy helyesbíti önmagát, amint én egy nemzedékkel korábban helyesbítettem magam” (idézi Dupont 14.).

1896-ban Freud a csábításelmélet feladásával helyesbítette önmagát, mert az a pszichoanalízis akkor bimbózó diszciplínájának idő előtti hervadásával fenyegetett. A kezdeti időszakban az apa-lánya páros példázta társas kötelék alapján egy agresszor, egy perverz apa feltételezése a pszichoanalízist önállótlanabbá tette, és alárendelte az erőszak diskurzusának. Elméleti megalapozásként egy nyomasztó apa feltételezése nagy valószínűséggel a meg-nem-különböztetés tudománytalan örvényébe sodorta volna a diszciplínát, beszippantva az egybe a sokféleséget. Freud egy levelében megdöbbenve jegyzi meg, hogy a csábítási elméletnek azt kellene megerősítenie, hogy minden apa perverz, beleértve a sajátját is. Hasonló dilemmával találta magát szemben, mint a fiatal Szókratész a *Parmenidészben*: egy módszerben megszerzett gyakorlat nélkül – a Parmenidészben ez a dialektikus módszer – következtetéseket levonni az alakok elhamarkodott definiálásában azt eredményezi, hogy megszűnik az Ideák közvetítőképesége a dolgok osztályozására, elhatárolásukra őket alakjuktól, és ami még fontosabb, tanításukra és továbbadásukra. Freud helyesbítette önmagát; a pszichoanalízist más diszciplínáktól, különösen a társadalomelélettől elkülönítve kezelte azáltal, hogy elvetette a csábításelméletet és kidolgozta a képzelet elméletét.

Ferenczi kísérlete, éppúgy, mint ahogy egy generációval korábban a csábításelmélet, veszélyeztette, hogy a diszciplína megálljon a maga lábán. Ezt az elgondolást visszhangozzák Ferenczi kritikussai, amikor „jelentős határsértéseit” emlegetik (Maroda 117.). Tény, hogy a magyar pszichoanalitikus áttörte a határokat, és új, bizonytalan területre merészkedett abbéli törekvésében, hogy újrarajzolja az emberi szubjektumot, amit sajnálatos módon két szélsőség

– egyrészt az úr és a szolga közti hegeli nyelvzavar, másrészt a halálöszön csalfa horizontja – között ragadott meg.

Ahogy maga Ferenczi megjegyzi *Naplójában*, rábukkanva valami „metafizikai”-ra, elmozdult a tisztán pszichológiaiától a „szubsztanciális” felé. A kölcsönös analízis lényege az analitikus analizált feletti hatalmának dekonstruálása volt, hogy az analitikus is megtapasztalhassa a szorult helyzetben lévő szubjektum pozícióját, és így jobban legyen képes segíteni. A kölcsönös analízissel való kísérletezés vezette el Ferenczit analitikus folyamatban zajló emlékezeti munka újradefiniálásához az analitikustól a beteghez vezető intellektuális erő passzázsaként. A gyógyítás a létezés meggyengült hitelességének főljavítását jelenti azáltal, hogy visszaadja a betegnek elorzott intellektusát. Az analitikus folyamat célja tehát kettős: miközben biztosítania kell a beteg hozzáférést az elsődleges traumatikus eseményhez (emlékezés), helyre kell igazítania az elsovadt ön-hitelesítést, egy hűvös és távoli szimulákrumra redukált vagyok-ot. Az analitikus folyamat diszciplinákat keresztül metsző munkává változik azáltal, hogy meglehetősen túllépi a pszichoanalízis határait, átgyűrűzve abba, amit Novalis filozófiának nevezett: „egy mindent átható eszmébe – amely minden irányban taszít bennünket belül” (Novalis 48.).

Előbb-utóbb Ferenczi kommentátorai rákényszerültek arra, hogy hangot adjanak zavarodottságuknak „a szeretetkúrában vetett naiv hite” miatt (Maroda 127.). Amint azt Lewis Aron megjegyzi, némely analitikus számára „Ferenczi még ma sem annyira a hiteles kölcsönösség kiterjesztett eszméjének kiötlője, hanem inkább egy túlzott, naiv és különc elképzelése a szereteten keresztüli gyógyításról, ami saját infantilis szükséglete, és tagadja az agresszió egyetemes motívumának erejét” (Aron 1998, 17.). A megújulás, amelyben Ferenczinek az utóbbi években része volt, cikkek egész sorát termelte ki, amelyek munkásságának klinikai aspektusát hasznosnak értékelik.<sup>2</sup> Az alábbi olvasatban más szögből szándékozom Ferenczit láttatni, és körvonalazni hozzájárulását a modernista kultúrához. Ebből a látószögből a freudi technikai kifejezések elhagyása bizonytalanabb, zavarba ejtő változataikért – mint a libidóé és a vágyé a szeretetért és a szükségletért – azt jelzi, hogy a pszichoanalízisben való hitét nem rángathatjuk elő a pszichoanalízis hatalmától való lenyűgözöttségből; a társadalmi igazságtalanság problémáját a nyelvben és a gondolkodásban helyezük el.

### ***Ferenczi hátországa és az amerikai beteg***

1932. január 17-én Ferenczi naplójába R. N.-nel végzett analízisének kudarcát jegyezte be. Ezekkel a kezdőbetűkkel Ferenczi az amerikai Elizabeth Severn nevét kódolta, aki Leota Brownként látta meg a napvilágot 1879-ben, egy középnyugati kisvárosban. Christopher Fortune „korai amerikai laikus analitikusnak” tartotta őt (106, 6. jegyzet). Viharos élete epizódjai: a gyermekkorát

végigkísérő gyakori idegösszeroppanások, egy korai házasság, amit hamarosan összeomlás követ, menekülés Texasba lányával, Margarettel, és a válás. Válás után törvényesen nevet változtatott és, miközben enciklopédiákkal házalt, azzal szembesült, hogy az emberek személyes problémáikra kéri a tanácsát (Fortune 104.). Laikus pszichológiai tanácsadóként kiépítette praxisát. 1912-ben Londonba költözött, ahol „pszichoterápiát” folytatott, az első világháború kitérése után praxisát New Yorkban folytatta egy szállodai lakosztályban, a Fifth Avenue-n. „Krónikus, gyakran legyengítő pszichológiai és fizikai tünetei [miatt] – amelyek zavarodottságból, hallucinációkból, rémálmokból és súlyos depresszióból álltak, ami gyakran szuicid állapothoz vezetett” (Fortune 104.), – orvostól orvosig botladozott a zarándoklata, mígnem Otto Rank javaslatára, 1924 közepén a végére ért Budapesten, Ferenczi kűszöbén. Analízise nyolc évig tartott, közben elkísérte analitikusát a The New School for Social Research szervezte 1926-os USA béli előadókörútjára, és visszahajózott vele és feleségével, Gizellával.<sup>3</sup>

Jeffrey Masson szerint, „Mrs. Severn volt az első, aki föllobbantotta Ferenczi érdeklődését a valódi traumák iránt” (idézi Fortune 116.). Következésképpen ő felel azért, hogy Ferenczi újraélesztette Freud csábítási vagy trauma elméletét. A *Napló*ban R. N.-t elsősorban apja ismételt szexuális visszaéléseinek áldozataként jellemzi, amelyekhez drogok és szuggerálás is járult (KN 39.), és „schizophrenia progressiva” esetként diagnosztizálja, akinek a „hipnózis és a szexuális erőszak elszenvedése életformává vált” (KN 40.). Valójában Ferenczi elméleti apparátusa – beleértve a hasadt én, az erkölcsi érzés, a beszéd és a gondolkodás mint utánzás, és természetesen a szükséglet kulcsfontosságú fogalmait – a trauma elbeszélésétől függött. Ez az apparátus, mindamellett, csak az analízis utolsó szakaszában, körülbelül egy évvel Ferenczi halála előtt állhatott össze. Az analízis hosszú időre elakadt, minthogy a beteg folyamatosan provokálta az analitikust, akit a szabad asszociáció „ad abszurdum-érezés”-hez vezetett (KN 41.). Miután mind az aktív terápiát, mind pedig a relaxációs technikát kipróbálta<sup>4</sup>, Ferenczi beismerte viselkedése „mesterségességét” és nyitottá vált érzéseire, amelyek közé beletartozott a beteggel szembeni ellen-szenve is. R. N. úgy reagált, hogy fellépett az analitikus „hajlam[a] ellen, hogy a betegeket megöljem vagy megkínózzam” és, óvintézkedésként „módszeresen keresztülvitt analízist” követelt (KN 41.).

Ferenczi először nyomatékosan tiltakozott: „önmaga helyett engem analízál” (KN 41.). Később beadta a derekát, mivel az első kölcsönös analízist követő „valódi” ülésen őszintesége arra indította a beteget, hogy a viszontát-tétellel inkább előzékenyen, mintsem érzelmi viharokkal szembesüljön. R. N. az analízisbe oly nagy kívánságot hozott be, ami az analízis és a valóság dimenzióinak összezavarodását okozta. Egy bizonyos ponton meg akarta szakítani az analízist, máskor egy rokonánál akart „szeretetet és gyengédséget” keresni (KN 55.). „A szerelmesekre jellemző módon” Ferenczi iránti érdeklődését mélyen a

múltba vezette vissza (KN 68.). A beteg „terveket szőtt élethosszan tartó együttműködésünkről Schiller és Goethe mintájára” (KN 71.). Ferenczi úgy látta, hogy őszintesége és az ezzel összefüggő „valódi, a hivatásbélit meghaladó viszontlátétel minden reményének lerombolása” (KN 41.) megerősítette a beteget abban, hogy figyelmét a valóságra fordítsa. A kölcsönösségen keresztül és „személyes és fizikai ellenszenvem, továbbá korábban eltúlzott barátságosságom beismerése” révén (KN 41.), ezért azt remélte, el tudja érni, hogy az analizált „lemondjon rendkívüli vágyai teljesüléséről” (KN 89.), intellektualizálja a múltbéli traumát – „sikerült őt a mélybe és a múltba visszavinni” (KN 72.), – és jelenleg „azt részesítse előnyben, ami az ő számára lehetséges” (KN 89.).

A bejegyzés a *Napló*ban a meggyőzés és a tökéletes elbátortalanodás között oszcilláló érdekesítő mese. Egy bizonyos ponton Ferenczi határozottan megjegyzi, hogy ha „önfeláldozást tanúsítunk” (KN 89.) és „minden önkéntelenül fellépő szándékkal felhagytunk” (KN 89.), az még a legerőszakosabban traumatizált beteget is segítheti, hogy „lemondjon rendkívüli vágyai teljesüléséről, és azt részesítse előnyben, ami az ő számára lehetséges...” (KN 89.). Más alkalmakkor a csalódottság fullánkját érzi: „Nem kerülhetjük el, én legalábbis nem tudom elkerülni, hogy ne érezzem magam sértve, amikor évekig tartó, gyakran megfeszített munka után azt mondják rám, hogy tehetetlen vagyok és nem tudok segíteni, csak azért, mert az ember nem tud mindent olyan tökéletesen megadni, ahogy azt a szenvedő személy megérdemelné a kínos helyzetében.” (KN 78.) Időnként megmámorosodik attól, „hogyan szellemi, erkölcsi és intellektuális téren valami még soha nem voltat dolgozzunk ki”. (KN 75.) Mások éppúgy valószínűtlennek tűnt számára a kölcsönös analízis, mint a pszichoanalízissel való első találkozásakor Freud csábításmélete: „az ember nem analizáltathatja magát minden betegével” (KN 54.).<sup>5</sup> A hangulatoknak ez az oszcillálása lényegében egyszerre közvetítette Ferenczi magányosság-érzését és elszántságát, hogy ezt az egészet keresztülvigye. Végül is annak döntő szerepnek a megerősítésére szolgált, amit R. N. játszott abban, hogy Ferenczi képes volt árnyaltan érzéklni a pszichoanalízis összetett, de meghitt kapcsolatát a társadalmi igazságossággal.

Elizabeth Severn nem csupán egy beteg volt, akivel Ferenczi a kölcsönösséggel kísérletezett. Hanem bizonyára ő volt az egyetlen beteg, aki pótolni tudta azt a szellemi közösséget, ami Ferenczinek a világháborúk közötti időkben még a kulturálisan élénk és gazdag Budapest szívében is hiányzott (Fortune 105.). Életrajzírói egyetértenek abban, hogy Ferenczi 1920 után elszigetelődött a nemzetközi pszichoanalitikus mozgalomtól (Nemes 241.). Miközben a társak elismerő köre számára jövőbe helyezett remény maradt („Talán nincs messze az idő, amikor nem lesz többé szükségem erre a segítségre, amit a saját teremtményeimtől [Kreaturen] kapok” (KN 84.), addig Ferenczi mint „kollégára” és „tanítóra” R. N.-re volt utalva (Fortune 102.). Ferenczi a Freud trauma-elméletéhez való visszatérésben

társra lelt benne – tehát egy eredeti elméleti apparátus kifejlesztéséért ő is felelős.

Mindamellett nagyon valószínű, hogy Severn közreműködése a trauma-elmélet újraelemzésében, időben egybeesett azzal, hogy a magyar pszichoanalitikus újragondolta mentorával való kapcsolatát. Az őszinteség, amit R. N. a kölcsönösségben megkövetelt, ugyanaz volt, mint amit Ferenczi követelt Freudtól a híres palermói incidens során. Abban az időben Ferenczi nyíltságot és tiszteséget kért, a felnőtt kapcsolat magasabb formáját (Aron 1998), összhangban saját eszméjével egy igazság-központú pszichoanalízisről, amely „a lelki sebet nem bebugyolálni, hanem hogy kitakarni, tudatosítani igyekszik” (Ferenczi 1950, 29.). Freud, fiatalabb barátja követelését az infantilis vágyakozások közé sorolva, visszakozott (Freud Ferenczihez, 1910. október 2.). Severn, noha nő volt – tehát nem férfi mentor –, aktívan felelt Ferenczi igazság-központú pszichoanalízisére. Ám az amerikai analizált központi jelentőségének Ferenczi munkáságában úgy tűnik, másmilyen oka is volt, olyan, amit nem lehet a Freuddal való levelezésből kikövetkeztetni.

Ferenczit a marginalitástól való félelmetől egy fojtogató hátországba a Freuddal való találkozás szabadította meg. Bár Ferenczi hálája mentora és barátja, Sächchter Miksa iránt bizonyítékokkal szolgál Budapest gazdag szellemi életére,<sup>6</sup> Freudhoz írott leveleiben Ferenczi önmagát „szellemileg és kedélybelileg elszigeteltnek” írja le, eltekintve Pálos Gizellától, szeretőjétől és későbbi feleségétől (Ferenczi Freudhoz, 1910. április 5.). Ha Bécsbe utazik és Freudhoz való növekvő kötődése miatt – ami apró figyelmességektől, mint ajándékként egy üveg tokaji, olyan nagyobb eseményekig ívelt, mint a mindennél jobban várt közös nyaralás –, úgy érzi, kényeztetik. Budapestre való visszatérése súlyosbodó szomorúságot hozott. Levelezésük korábbi szakaszában Freud azzal a kegyes bölcsességgel szolgált vigasztól, hogy még Európa közepén is lehet úgy érezni, mintha ott lenne a periféria: „már csak »polgári« módon érzem magam nyomorúságosnak, számolom a napokat július 14-ig [a közös nyaralás ideje]” (Freud Ferenczihez, 1910. május 20.). A Freuddal való kapcsolat átalakította Ferenczi identitását: budapesti orvostól és a hipnózis helyi szakértőjéből<sup>7</sup> világpolgár értelmiségivé vált. Ráadásul Freud pszichoanalízisének normaszegő szelleme – amely átszárnyalt mind a tömegek, mind pedig a polgári viktorianizmus hiszékenysége fölött – csábítóan hatott túlfűtött temperamentumára, szította vitalitását és túlrágadta a monoton életen, amelynek foglyának érezte magát. A „merészség és zabolátlan képzelőerő” (Jones 430.) volt az, amire híres „személyes vonzerejével” együtt nemzetközi kollégái fölfigyeltek; míg Ferenczi közösség iránti szükségletének közvetlen kifejeződése arról a szorongásáról is mesél, hogy ottfelejtik egy kulturális sivatagban.

Amint Otto Rankkal való együttműködésétől kezdve (1925 körül) a technika kérdései felé fordult, irányváltozás történt. Visszatérése Freud histériával kapcsolatos elméleti gyökereihez, párhuzamosan számos személyes anyag

újiból felkeresésével, ugyanannak a fojtogató háttérországnak az újraértékelését eredményezte. Érdekes, hogy amint mind jobban és jobban elragadta a Severnnel végzett munka és az analitikus/analizált határvonal dekonstrukciója, gondolkodására visszahatott a tömegek illogikus készsége hinni „a csodátév lourdes-i Máriában és az óbudai javasasszonyban” (Ferenczi 1918a, 64.), ami az analitikus anyai és jó szándékú türelmében való hitként bukkant újra felszínre. Híres buzgalma, hogy gyógyítson bármi áron is, ikonoklaszta minőséget öltött: úgy tűnt, inkább a populáris kultúra és az óbudai javasasszony, mintsem a pszichoanalitikus kollégái által osztott tan oldalára helyezkedett. Severn föltehetően segítette Ferenczit megbékélni a lokalitás érzésével, és enyhítette az európai szellemi központoktól való elszakítottság okozta szorongását, s mégsem azon az áron, hogy áldozatul essen a freudi iskola kisajátító sugárzásának.

Amikor R. N. befolyása rányomta bélyegét Ferenczi visszavonulására a pszichoanalízis európai iskolájától a háttérországba, ahonnan indult, az egybeesik független elméleti törekvésének idejével is. R. N. tudja, miként lehet Ferenczit ebbe az irányba ösztökélni. Emlékezteti Ferenczit, hogy „közösén választott módszerünk képes behatolni a legmélyebb metafizikai rétegekbe” (KN 71.). Amikor a kölcsönös analízist más betegek is követelni kezdik, szerepének páratlansága mellett érvel. Amihez fellebbez, az Ferenczinek a – számára elsődleges fontosságú – kezelés és az elméleti ambíciók közötti megosztott lojalitása. Ferenczi képe az Énről közvetlen gyümölcse együttes leereszkedésüknek a mély metafizikai rétegekbe, ami a szubjektivitás színházává változtatta az analitikus szituációt.

### *Az erkölcsi érzés*

R. N. Ferenczivel közösén alkotta meg az Én hasadásának felfogását. Ez az Én a külvilág imitatív ereje számára átjárható (KN 47.). Szélsőséges esetekben, mint R. N.-é, az Én a megerőszakolás helyszíne, amely elveszítette „kötőanyagát” (KN 42.) a külvilághoz (éppúgy, mint bármiféle reményt bármiféle külső segítségben). A külvilág imitatív mimikrije által erodált Én hozzáigazodik ennek a külvilágnak az érzéketlenségéhez. Az analízis a külső és belső szférák közti kierőszakolt folytonosságot enyhítheti azáltal, hogy segít a betegnek hozzáférni a strukturális traumatikus eseményhez, amelynek paradigmája az R. N. esetében kiemelkedő szerepet játszó apa-lánya vérfertőző jelenet. Az analízis a strukturális traumát elviselhetővé teszi; képes arra, hogy „életre keltse a halott Énrészt [...], azaz meggyógyuljon és emlékezzen” (KN 89.), de csak ha a szükséglet kölcsönös tapasztalatát előfeltételezi.

Analizáltak lenni, különösen az analizált egyoldalú analízisével – Ferenczi számára ennek először „depresszió és szégyenkezés” volt az ára. A gyermekké

redukálódás degradálást és megalázást jelentett neki. Kénytelen volt „az analízátat [...] felsőbb hatalomnak elismerni, amely engem figyel” (KN 93.). A beteg által analizálnak lenni függőséget jelentett, „ki vagyok neki szolgáltatva” (KN 93.), éppúgy, ahogyan neki voltak kiszolgáltatva a betegek. Önmaga megalázásával kielégíti a beteg rendkívüli igényeit, ugyanakkor ő maga előtérbe helyezi a saját szükségletét. Csak most történik meg, hogy az analitikus megérti az analízátat, aki nem akar óvintézkedések nélkül „lemerülni a mélybe” (KN 93.). Röviden, a kétértelműség nélküli kölcsönösség lecsupaszította mindkét cselekvő teljes egymástól függését. Ez a forgatókönyv eddig még nem mutat jelentős eltérést a két cselekvő hegeli kölcsönös implikációjától a szubjektivitás jelenetében, ahol ez a kölcsönös felismerésért folyó küzdelem a létezés hitelesítését hozhatja csak. Ám, miként ezt sugallni igyekszem, a szükségletre helyezett hangsúly más húrokon rezeg.

Érthető, hogy kommentátorai méltán összpontosítottak Ferenczi szótárában a „szeretet” fontosságára: a legfogékonyabbak azért, hogy föltárják munkásságának hatását a pszichoanalízis történetében (deForest; Stanton) és a hagyományosaknál sokkal komplexebb írásokat célozzanak meg (Aron 1998), mások azért, hogy egyszerűen Ferenczi naivitását bizonyítsák (Maroda). Ám a szeretet csupán logikai következménye egy, a freudi vágy és szükséglet útjáról letért pszichoanalízisnek. Nevet ad a gyújtópont átcsúszásának az értelmezésről a létezésre, a hermeneutikáról a két cselekvő közelsége által meghatározott kommunikációra.

Ferenczi *Naplójában* azt írta, „[betegeim] azt kérik tőlem, ne gondolkodjak annyit, csak *legyek ott*” (KN 42.). És egy Izette deForesthez, egyik amerikai analízáltjához és kiképző analitikushoz írott levelében ez áll:

„A pszichoanalitikus »kúra« közvetlenül arányos a dédelgető szeretettel, amit a pszichoanalitikus betegének nyújt; azzal a szeretettel, amire a pszichoneurotikus betegnek szüksége van, nem pedig szükségszerűen azzal a szeretettel, amit szükségesnek gondol és ezért követel.” (idézi Stanton 139.).

A szeretet nevesíti az analitikus beavatkozását ott, ahol egy alapvető erőt ragadtak el („a szeretet[et], amire a pszichoneurotikus betegnek szüksége van”). Technikai fegyverzetükből kivetkőztetve a szeretet-és-szükséglet ikerfogalmi visszacsatlakozni látszanak a mindennapi nyelv és a banalitás világába. Az embernek Bataille jut eszébe, aki a *L'Expérience intérieure*-ben szembeállította kora pusztaságát – „azzal a kevés kivétellel, amit magam körül látok, sem intellektuális tudatosság, sem bátorság, sem vágy, sem erő” (256.) – azzal a mindenre kiterjedő kommunikációval, amelynek kezdetei két ember közelsége, akik találkozhatnak, és nevet adnak egymásnak. Két szomszéd között korlátozott számú szó is elegendő ahhoz, hogy rögtön kapcsolatot építsenek ki, banálisat és tartósat, mert a nyelv szomszédos létüket egymás számára részben

átjárhatóvá tette (140.). Bataille a létezők közötti kommunikáció – amit „a létezés labirintusrendszerének” nevez – tágabb vidékén atomi részként különíti el a közelség terét (140.), ahol a nyelv a létezők sokaságával sűrítetten jut eszébe minden egyednek (130-140.), helyére téve azt a ténytet, hogy minden magánélet csupán a sokasággal való kapcsolatban létezik. Ám ha a felfogás, hogy a szelf a nyelven keresztül egyforma a sokasággal, oda vezette Bataille-t, hogy a szelf szélsőséges feláldozása kedvéért elutasítsa a megismerés bármiféle logikáját,<sup>8</sup> ugyanez az intuíció árnyékolja be Ferenczi tudatosságát, hogy a pszichoanalízist az igazsággal összekösse. A pszichoanalitikus enteriőr, a két szomszéd közelsége, ami, miként Bataille-nál, tünékeny, banális és mégis mély, a pszichoanalízis törekvésének legfőbb bizonyítéka lesz egy másfajta emberi szubjektum tételezésére, amely a megismerés dialektikájából, azaz a tudatból a közelség felé történő elmozdulásban gyökerezik. Ferenczit, Bataille-tól eltérően, elmékedése a közelség elméleti lehetőségéről egy etikai érzés meglétének állításához vezette el.

*A halálöszton és az életösztonök* című művében Freud olyan ösztonökre érzett rá, amelyeknek létezését nem tudta bizonyítani: „Úgy sejtjük, az énbem egyebek is működnek, mint a libidinózus öfnentartási ösztonök, csak aztán képesek legyünk arra, hogy kimutassuk őket. Sajnálatos, hogy az én analízise még oly kevésbé haladt előre, hogy ez a kimutatás nagy nehézségeket okoz nekünk.” (94). Közvetlenül mesterének válaszulva a magyar tanítvány beazonosította „a kölcsönös jó szándéknak [...] egy második, ősbib, természetes és nem neurotikus forrását”-t (KN 161.) a vágyteljesülés előtt. Az életnek ez az eredeti formája megelőzi az ödipális szakaszt, ahol feladódnak az önös impulzusok és tendenciák, és ahol az egyén „az önvédelem nélküli befolyásoltság” (KN 158.) állapotában van. Ferenczi még tovább lép, és a vágykésztetésektől megfosztott Énbem ezt a „tisztán mimetikus periódus”-át „erkölcsi”-nek minősíti (KN 158.).

Ferenczi erkölcsi érzése nem keverendő össze az igazságosságként értett erkölccsel. Nem nemezis vagy kikövetelt büntetés. Ferenczi pontos meghatározásában: „Ebben a látszólag fölöttébb etikus viselkedésben és érzésben azonban semmi sincs a jót akaró felnőttek önhittségéből, ez csupán saját akadálytalan testi és szellemi gyarodásának pszichés megfelelője” (KN 161.). Noha Freud énbemével azonos státuszt élvez, így óslakos az Énbem, Ferenczi erkölcsi érzése valami felszabadítóbbat sugall – egy el nem nyomott folyékonytságot szemben a redukálással vagy legyengüléssel. Úgy tűnik, Freud halálösztonét átirányítja a szelf és a külvilág, és így a szelf és a másik közötti kérdés-felelethez.<sup>9</sup>

Ferenczi „tisztán mimetikus periódusa” megközelíthető egy fiatalabb kortársától, Benjamtól származó hasonló fogalmon keresztül. Egy rövid, de fontos esszében Benjamin a „mimetikus képességről” beszélt. Ősi emberi képességként határozta meg, amelynek legközelebb állapota a gyermekek játé-

ka: „A gyermek nemcsak kereskedőt vagy tanárt játszik, hanem szélmalmost és vasutat is” (Benjamin 64.). Minthogy egyaránt tud utánozni embert vagy ember alkotta tárgyat, Benjamin gyermeke Ferenczi Énjét illusztrálja a mimetikus periódusban, ahol átjárható az „önvédelem nélküli befolyásoltság” állapotában. Benjaminszintén viszont a „mimetikus képesség filogenetikus jelentősége” (uo.) érdekli jobban, és azt olyan törvényként fogja fel (a „hasonlóság törvénye”), amit kikezdett a történelem: „Hiszen nyilvánvalónak tűnik föl, hogy a modern ember jelzészvilága már csak kevés maradványát tartalmazza azoknak a mágikus korrespondenciáknak és analógiáknak, melyek a régi népek számára közkeletűek voltak” (Benjamin 65.).<sup>10</sup> Benjamin kritikusként beszél, aki a modern világ középpontjában egyensúlyozva, nekigyürkőzik, hogy összegyűjtse az asztrológia és grafológia ősi művészeiből ama törvény néhány töredékét, amelyet mára erodáltak az idő támadásai, de amely „irányította a mikrokozmoszt és a makrokozmoszt egyaránt.”

Pszichoanalitikusként Ferenczi Benjamin „nem-érzéki hasonlóságát” (Benjamin 65.) átvízi az Énre, és nem neurotikus kölcsönösségként utal rá. Benjamin példáját visszahangozva egy gyermekről beszél, aki, optimális környezetben „a) megosztja saját élvezetét a környezetével, b) még irigységtől mentesen örömet lel a környezetben tapasztalható fejlődésben és jólétben” (KN 161.). Benjamin és Ferenczi, egyikük a történelem közvetítésén, a másik a szenvedélyeken (elsősorban az irigységen) keresztül, mindketten egy visszahúzó törvényre figyelnek – amit mimetikus képességnek és mimetikus periódusnak neveznek –, s ami döntően formálja a nyelvről való elméleteinket.

Benjamin szerint a hasonlóság törvénye keresztülmetszi a nyelvet, különösen az írott szavakat. Az írás „a nem-érzéki hasonlóságok, nem-érzéki korrespondenciák archívuma” (Benjamin 66.), könnyedén hív elő egy inkább fogalmi – mintsem érzéki – hasonlóságot és ezzel egy ellenállhatatlan felszólítást. „»Azt olvasni, amit sohasem írtak.« Ez az olvasás a legősibb: a minden nyelv előtti olvasás, a zsigerekből, a csillagokból, a táncokból” (Benjamin 67.). A nyelv szellemi aspektusa magában hordja a „szemiotikai” vagy mimetikus képességet: „a szavak vagy mondatok értelem-összefüggése az a hordozó, melyen először lép, villámszerűen, a hasonlóság a megjelenőbe” (Benjamin 66.).

Hasonlóan Benjamin képességéhez, Ferenczi nem neurotikus kölcsönössége a nyelv páncélatából előbújva a beszéden és a gondolkodáson keresztül jelenik meg. A képet Ferenczinél némileg komplikálja a tény, hogy a beszéd és a gondolkodás a trauma termékei. Ha „a beszéd nem más, mint a trauma elbeszélése” (KN 127.), akkor a gondolkodás, ami magában foglalja az érzéki ingerek felismerését és kapcsolatba hozását „szubjektív tanúságom nélkül is” (KN 126.), egyszersmind megköveteli „az Éntől való elvonatkoztatás, azaz az önérdek [...] megsemmisítését” (KN 127.). Ez a megsemmisülés Ferenczinél nem úgy értendő, mint Bataille szent áldozata; ehelyett ez a kölcsönösség vagy

az erkölcsi érzés eredeti állapota, aminek felhangja az erőforrások becsületes, mindenki számára történő elosztásának társadalmi igazságossága iránti érdeklődés.

Mínt hogy a külvilág formálja az Ént, a nyelv a trauma által visszamaradt emléknymok „állandó utánzás”-a, mivel az önérvényesítés feladódik (KN 127.). De az Én soha nem pusztul el teljesen. Megmarad, összekapcsolódva az imitatív támadásokkal; mint Benjamin értelmetlen összefüggései, felvillanásokban izzva föl. Ferenczi képlete: „Én = Én-maradvány + emléknymok” (KN 127.). A beszéd és a gondolkodás azt reprezentálják, hogy „a belső tapasztalat [egy] része [...] elkülönül a saját Éntől” (KN 127.). Amikor a hasadás végbemege, „[u]gyanakkor öntudatos leszek: tudatára ébrednek annak, hogy létezik külvilág” (KN 127.). Az én lehasad a tudatról. Fel nőni a beszédhez, a gondolkodáshoz és a szubjektivitáshoz, azt mondani, vagyok, ez az imitáció, a külvilág érvényesítését jelenti. A gondolkodás és a beszéd tehát mindig magában foglal egy adag hasbeszélést. Ebből következik, hogy a felnövekvés érdekében a szubjektivitás egy mondás előtti helyzetet kíván, egy hátrahagyott, el nem foglalt vagyok-ot, aminek állítása beszédként utóhatás.

Ferenczi erkölcsi érzése egy árnyékszerű enunciatív pozíciót fesz fel, ami a nyelv csomagolása révén és azon keresztül született. Hogy a beszédhez felemelkedjen, a szubjektumnak mindkét pozíciót el kell foglalnia, a poszt-traumatikusát és a mondás előtti is. Ez fontos, máskülönben a szubjektum feltételezése tökéletlen, és meggyengül a létezés hitelesítése.

A pszichoanalitikus kezelés célja kétségkívül a társadalmi beilleszkedés marad. Ennek sikerét Ferenczi vizsont egy kétlépcsős szubjektum pozíció újbóli felállításához köti, amit ő nem neurotikus Ennek nevez, ahhoz, hogy legyen egy „jóindulatú, szenvedély nélküli légkör, mint amilyen a trauma előtt állt fenn” (KN 27.). A traumatizáltat kivetkőztették ebből a pozícióból, mert a trauma ismétlésre rendeltetett érzelmi tudásként megszagatta azt. A kölcsönös analízis és a szükségletre tett hangsúly közeli kapcsolatot alapoz meg a nem neurotikus Én és a nem neurotikus cogito között – egészen modern múzsaként lebeg a beszéd, a gondolkodás és a társadalmi kötelék fölött. Az elmozdulás a szeretet és a szükséglet felé, amit Freud traumaelmélete tett lehetővé, fogalmat ad nekünk arról, miként fonta össze Ferenczi szenvedélyesen a pszichoanalízist és a társadalmi köteléket, ahogy ő mondja, „tudatosság nélkül”, anélkül, hogy a gonosz túlzásaiba esnénk.

A kölcsönös analízis színterén a két cselekvő az egyenrangúság megfoghatatlan eszméjének ikerjelévé vált. Amikor a beteg „felébredt” a kölcsönöség időszakából, hogy szembesüljön a vizsontáttétellel, olyan társadalomba jutott, ami legalábbis nem „vég nélküli borzalom” (KN 83.). Míg ezek a szavak megerősítik, hogy az elsőrendű célkitűzés a társadalmi alkalmazkodás és a túlélés fenntartása egy megosztott szimbolikus rendben, Ferenczi nyilvánvalóan azt hiszi, hogy a pszichoanalízis többet tehet ennél.

Saját beismerése szerint nem volt társadalmi reformer. A pszichoanalízist mégis éppen a társadalmi kötelék keresésébe gabalyította bele. Mint azt naplójának egy bejegyzése mutatja, aggasztotta kísérlete „őrültsége” és a lehetőség, hogy emberek nagyobb csoportjára terjessze ki, de hitte azt is, hogy egy *ordine nuovo* alapozhat meg, „egy új társadalmi rendet, amelyből hiányzik az effajta képmutatás”:

„Így szembe kell nézmem azzal a lehetőséggel, hogy számomra teljesen ismeretlen személyek a legintimebb, legszemélyesebb érzelmeim, bűneim stb. birtokába juthatnak. Következésképpen vagy meg kell barátkoznom azzal a gondolattal, hogy ez az egész ötlet és technika lehetetlen dolog, sőt őrültség, vagy még merészebbnek kell lennem, és meg kell szoknom a gondolatot, hogy valójában nem számít, ha kialakul egy kis csoport, amelynek tagjai mindent tudnak egymásról; az ilyen csoporttal – a manapság divatos titkolódzáshoz, gyanúsítgatáshoz, elővigyázatossághoz, a minden területen, a beszélgetésekben, az érzelmekben felbukkanó gátlásossághoz képest – talán egyszerűbbé, könnyebbé válna az érintkezés.” (KN 94-95.)

Máshol, majdhogynem a szürrealista és futurista kulturális avantgárd hangvételében, azt reméli, hogy a pszichoanalízis „végét fogja jelenteni az emberiség egy korszakának, melyet a hipokrizis [képmutatás], a dogmák és tekintélyek vak imádása és az önkritika hiánya jellemez.” (Ferenczi 1918b, 14.).

### ***Intellektus és szeretet***

Az intellektus önmagában időtől és tértől független, tehát szupra-individuális.

Ferenczi Sándor: *Klinikai napló*

Ferenczi pretraumatikus erkölcsi érzése hangot ad a pszichoanalízis felelősségének a társadalmi kötelékben. Ám a mondás előtti pozíció, amit a traumaelmélet mutatott föl, tovább megy, hogy helyére illessze az intellektus és az igazság közti kényes láncszemet.

A kezelés a beteg felé áramló szeretetmennyiségtől függ: „A trauma által elemeire széthullott lélek érzi a feléje áramló és őt mintegy kötőanyagként beborító, minden ambivalenciától megtisztult szeretetet.” (KN 42.). Ahogyan R. N. esetében láttuk, ez a szeretet döntően egymásba fonódik azzal, hogy a beteg hozzájut az intellektushoz, egy lélekhez, amelyből kivetkezett. Ahogy az analitikus „korábbi hűvös érzelmei” utat engednek „»erőtlen« érzelmi kitérősek[nek] (gyász, megrendülés, részvét, teljes összeomlás)” (KN 54.), az analitikus korlátozott segítőképességének felismerése megerősíti a beteg meggyőződését a trauma valóságában. Végül azt érzi, hogy „megértettem (azaz meg-

éreztem) szenvedését” (KN 54.). Az analitikus csökkent tekintélye, a kölcsönösség hatásaként, segít a betegnek intellektualizálni az érzelmi tudást. A kölcsönös analízis visszaadja a betegnek az elragadott intellektust.

Bár az analitikus folyamat a traumatikus eseményt emlékké fordíthatja át, Ferenczi elismeri, hogy az esemény általában élettelen képekbe merevedett marad. Képtelen a beteget visszaemlékeztetni a traumatikus folyamatra „tünetfantázia, álomba merülés és katarzis segítségével” (KN 89.). A kölcsönös analízis, ehelyett, ott érhet el sikert, ahol ez az emlékké fordítás kudarcot vall: „az analitikus ötletei összekapcsolódnak az analizált ötleteivel” és vice versa; „ily módon a különben élettelen képek eseményekké válnak, a tartalom nélküli érzelmi zűrzavar pedig megtelik képzettartalommal” (KN 43.). Ez a fajta, az analitikusból áramló szeretettől függő intellektuális hozzáférhetőség tehát mindenekelőtt a két cselekvő közelsége által megalapozott térben szőtt kötelék terméke.<sup>11</sup>

Ferenczi meséje az intellektuálisról különbözik Freudétól. „A tagadás” című esszéjében (1925) Freud a fogalmi képességet a szubjektum nyelvhez való alapvető hozzáférhetőségéhez való kötöttségében magyarázza, kétszakaszos folyamatként: a *Bejahung* vagy állítás és a *Verneigung* vagy tagadás folyamataiként. E nélkül a későbbi szakasz nélkül az ítélet aktusa és a nyelv fellépése súlyos kompromisszumot köt. A *Verneigung* szükséges az ítélet aktusához, mert ez az aktus az objektumtól való távolságon nyugszik, vagy, saussure-i fogalmakkal, a jelentő/jelentett határvonal elsajátításán. Az intellektuális ítélet a legkorábbi szakaszok kifinomult változata, amikor az eredeti öröm-én introjektálja a jót és elveti a rosszat: „Most már nemcsak arról van szó, hogy valamilyen észlelt dolgot (egy tárgyat), az énbe föl kell-e venni vagy sem, hanem arról is, hogy valami, ami az énben mint képzet rendelkezésre áll, vajon újra megtalálható-e az észlelésben is (a valóságban)” (Freud 1997, 149.). Gondolkodni azt jelenti, hogy bensőnkől újra felfedezünk egy, a külvilágból lemetszett észlelést: „a gondolkodás megszerzi azt a képességet, hogy valamely észlelt dolgot reprodukció útján a képzetben újra jelenlévővé tud tenni, miközben a tárgynak kívül már nem kell ott lennie” (Freud 1997, 149.). Ha Freud számára a fogalmi képesség az objektum tagadása, akkor Ferenczi az ellenkező irányt követi.

Miután éppen a tudattalan lehetőségéből adódik, hogy az embert mindig gyötri a tárgyhoz kapcsolódás tartóssága, az intellektus problémája nem az, hogy összességében rendezze a tárgyat, hanem hogy a kapocs tartósságát biztosítsa. A analitikus hamis tekintélyének dekonstruálása a kölcsönös analízis kísérletében pontosan ennek az állandóságnak szól. Az analitikus elveszíti „függetlenségét” és keresztül megy azon a megaláztatáson, hogy az analízisben „az analizáltat [...] felsőbb hatalomként” ismeri el (KN 93.). Látjuk, amint megadja magát az analizált növekvő követeléseinek (beleértve a naponkénti üléseket a beteg házában, a beteg anyagi segítségét ingyenórák formájában).

Végignézzük, ahogy helyet cserél az analizálttal/analitikussal, akire épp annyira szüksége van, mint annak órá, és mint ő, gyengédséget és megértést kér, mígnem végül a szubjektum-objektum pozíciók cseréje az analízis *sine qua non*-jává válik, és a hagyományos pszichoanalízis íztelennek és érdektelennek tűnik. Ha Freud a traumaelmélet feladásával az intellektus olyan fogalmát fejlesztette ki, amely a tárgy „ott”-jához kötő szigorú kapcsan alapul, Ferenczi analitikusa/analizáltja azt kérdezi, miként őrizheti meg a gondolat fogalmi erejét, miközben még a tárggyal foglalkozva a maga „ott”-ja szorításának a foglya.

Ferenczi Freud tagadását „imitáció-varázslat”-nak fordítja (KN 126.). Egyetért azzal, hogy a nyelv és a gondolkodás a tárgytól való elkülönüléssel kezdődik (akárcsak Freud példájában, a „ma-ma” szó az anyamell helyett keletkezik), de azt állítja, hogy az első tárgy, amelyről az alany leszakad, a vagyok, az önHITELESÍTÉS, amit a nyelv és a gondolkodás fellépésekor (az én) átenged a külvilág agressziójának/imitációjának (KN 127.). Ha a beszéd a trauma újraelmesélése, akkor a gondolkodás az Én maradékaira redukálása. Ferenczi nézőpontjából a vagyok vagy az alanyi pozíció a nyelvben és a beszédben annyiban formális és hamis, amennyiben másodlagos. Ezzel a megelőzőtt cogitóval, ezzel a halovány szimulákrummal kezdődik a tudat.<sup>12</sup>

Ferenczi a befoglalás és kizárás dinamikáját regresszióknak tartotta a gondolkodás serdülőkorához. De a gondolkodás felnőtt formájának keresése során olyan talajba fúrt, ahol a pszichoanalízis elkeveredik valami rajta túlmenővel.

A *Napló* telve van ennek az elegynek a mozzanataival. Ezeknek a bekezdéseknek az egyikét érdemes hosszabban idézni. A „kölcsonös békéről” vagy kölcsönös „megnyugvásról” beszélve, ami a gyógyító és a gyógyított között áramlik a kölcsönös analízisben, beszámol a beteg kívánságáról, hogy

„...ne gondolkodjak annyit [...], ne erőltessem magam, akár alhatok is. A két tudattalan ily módon kölcsönös segítséghez jut: a »healer« maga is átvesz valamiféle megnyugvást a gyógyított-tól és viszont. Mindketten fontosnak tartják, hogy ezt az összeolvadást szubsztanciális értelemben vegyük, és ne pusztán pszichológiai magyarázattal illessük. Mindkettejüknek tökéletesen azonos képzeitek vannak afelől, hogy a gyűlölet és az ellenségesség (különösen kora gyermekkorban) kiúzi és teljesen meg is semmisítheti a személyiség életerejét (megrázkódtatás, szorongás és bénító hatásaik). Végül, de nem utolsó sorban, az ilyen megterhelések és csapások megzavarhatják vagy felfüggeszthetik a gondolkodási képességet.” (KN 42.)

A tudattalanok párbeszéde, ez az interszjektív keringés, amelyen keresztül egy eleven vagyok pislákol, jóval túlterjed a pszichológia birodalmán; ez a kölcsönösség „metafizikai” aspektusa. Ám Ferenczi fájjalja, hogy az ülés végén ennek az áramlásnak a nem-pszichológiai hatása lerombolódik: „Az építés és rombolás e penelopéi ismétlődésében nem az a baj, hogy az óra lejártával egy-

szerűen elküldjük a beteget?” (KN 42.). Amint az analitikus-gyógyító magára veszi az elviselhetetlen felelősséget a tudatos gondolkodás egy lényegi – pl. strukturális – hibájáért, szempillantás alatt feloldódnak a pszichoanalízis határai. A kölcsönös analízisen kívül az én éppen az intellektus felfüggesztése, egy elszegényített én lehet.

### **Következtetés**

Ferenczit a kölcsönös analízissel való kísérletezéshez a filozófiai eredetű igazság utáni éhség vezette el. Nem véletlen, hogy Ferenczi, aki a filozófiát „veszélyes fegyvernek” (Ferenczi 1926; 10.) tartotta, mindazonáltal előírányozta az analitikus számára Schopenhauer „filozófiai bátorságát” (Ferenczi 2000a, 52.), mint a „kutatás megbízhatóságát s becsületességét”, ami „nem származik elmékedésből, nem kényszerül ki feltett szándékból, hanem az ember lelkének veleszületett hajlandósága...” (Ferenczi 2000a, 52.). „A szimbolizmus”-ról szóló írásában hosszan idézi Schopenhauert e tárgyban: „Nem találták meg az igazságot s csakis azért nem, mert nem keresték, hanem valami előre eltökélt véleményt kívántak helyette megtalálni, vagy legalább is nem akarták megbántani valami kedves gondolatukat s ezért mesterkedéssel kellett élniök másokkal s magukkal szemben is.” (Ferenczi 2000a, 52.). Elsősorban ez az igazságínség vezette Ferenczit Freudhoz és az ő alapvető elfojtás törvényéhez – amit kezdetben visszautasított (Ferenczi 1991, 53.) –, később ugyanez a szomjúság okozta, hogy elsodródott a pszichoanalízis klinikai aspektusától, mint a neurózis és a pszichózis kezelésére kidolgozott gyakorlattól.

Amint dekonstruálta a hatalmat a kölcsönösség kísérletében, értelmüket veszítették a pszichoanalízis alapelvei. Az áttétel, a diszciplína meghatározó terepe, számára most az analitikus káprázatának tűnt (KN 113.), egyoldalú kotyvaléknak, ami meg fogja mutatni a betegen uralkodó analitikus helyzet problémáját (KN 113.). Végül a pszichoanalízis csupasz lényegiségére meztelenedett. Ahogy az orvos feladja „órszolgálatos” szerepét és az analizált átveszi az analitikusét, kialakul egy – Ferenczi tudatában van ennek – „meglehetősen értelmetlen” módosulás (KN 103.): „mindkettőjüknek egyszerre kell relaxálnia” (KN 103.). Ez a tudattalanok párbeszéde, ami mellett Freud kiállt *A laikus analízis kérdéseiben*. Ferenczi esetében viszont, egyrészt a beszélgetések szubsztrátuma, másrészt a rokonszenv – „Rokonszenv nélkül nincs gyógyulás” (KN 204.) –, biztosítják a pszichoanalízis megmaradt támaszait. Elég sajátlagosak-e ezek? Mi is a pszichoanalízis? Vagy, ahogyan Ferenczi megfogalmazta, „Szerethetünk-e minden embert?”<sup>13</sup>

*Hárs György Péter fordítása*

JEGYZETEK

<sup>1</sup> Emanuel Berman azt állítja, hogy Ferenczi érdeklődése a kölcsönösség iránt a kísérletnél 20 évvel korábban kezdődött, analitikusként első éveiben, és hogy „akkoriban Freud szembenállása ezzel nyilvánvaló volt”. Berman 1995, 1045.

<sup>2</sup> Lásd Lewis Aron és Adrienne Harris által 1993-ban szerkesztett, *The Legacy of Sandor Ferenczi* című kötetét, és Peter L. Rudnysky, Antal Bokay és Patriazia Giampieri-Deutsch szerkesztésében 1998-ban megjelent, *The American Journal of Psychoanalysis* „Ferenczi’s Turn in Psychoanalysis” című számát – teljesen Ferenczinek szentelve –, továbbá *Psychanalytic Inquiry* 1997-ben megjelent 4. számát, szintén Ferenczinek szentelve.

<sup>3</sup> R.N. háttérével kapcsolatban Christopher Fortune, „The Case of ‘RN’: Sándor Ferenczi’s Radical Experiment in Psychoanalysis,” *The Legacy of Sandor Ferenczi* című művére támaszkodtam. in: Aron, Lewis és Harris, Adrienne: 1993, 101-120.

Fortune beszélgetéseket folytatott Severn lányával, Margarettel, és hozzáfért a Margaret Severn Gyűjteményhez. Severn szerepének további pozitív értékeléséhez lásd: Benjamin Wolfstein, „Resistance Interlocked with Countertransference: R.N. and Ferenczi, and American Interpersonal Relations” *Contemporary Psychoanalysis* 28.1 (January 1992) 172-190; Ian S. Miller, „Ferenczi, RN, and the Struggle for equal Ground,” *The Journal of the American Academy of Psychoanalysis* 21.1 (Summer 1993) 291-302; Jeffrey Masson’s Ferencziről szóló fejezete *The Assault on Truth* című művében.

<sup>4</sup> Ehhez a kérdéshez lásd „Ferenczi’s Relaxation Method,” *Interpersonal Psychoanalysis: The Selected Papers of Clara Thompson*, eds. Maurice R. Green and Erich Fromm (New York: Basic Books, 1964) 67-71.

<sup>5</sup> Ferenczinek erős fenntartásai voltak a kölcsönös analízissel szemben. Mégha folytatta is a kísérletet, kinyilvánította szándékát, hogy helyesbíti önmagát: „Abbéli igyekezetemben, hogy a betegeknek segítek, olyan messzire mentem, hogy érdeklődésem és időm nagy részét anyagi ellenszolgáltatás nélkül a betegeknek szenteltem. Egy ideje mindazonáltal arra kényszerültem, hogy csökkentsem a nekik szentelt időt” (KN 68.).

<sup>6</sup> Schächter, a *Gyógyászatok*, az akadémiásabb *Orvosi Hetilap* riválisának szerkesztője, megjelentette Ferenczi cikkét az automatikus írással való kísérletezéséről, és felkérte, hogy a folyóirat rendszeres közreműködője legyen. Rövid visszaemlékezéséből az idősebb emberrel való „évtizedes, benső baráti viszony”-ra kiténik, hogy Ferenczi Schächternél „baráti meleget, mindig nyílt, vendégszerető családot [talált], a melyben otthon érezhettem magam és – főképp – példányképet, melynek elérhetlenségét beláttam ugyan, de amelyhez máltónak lenni éveken át legfőbb törekvésem volt.” Így folytatja: „Emlékezem, hogy akkoriban egy nem-orvos barátomnak órákon át tudtam rajongva beszélni a Schächter imponáló jellemi és szellemi tehetségeiről, főleg puritánágáról, mely önmagát nem méri enyhébb mértékkel, mint embertársait; egy darabból faragott márvány benyomását tette rám az ő egyénisége, melyen sehol törtés, sehol egy makulányi folt.” Ferenczi 1992, 141.

A Schächterben csodált vonások magában Ferencziben is megfigyelhetők későbbi időszakában: ő is a foltatlan és hibátlan márvány minőségét vette fel, ahogy önfejlően belevetette magát a felnőtt gondolkodásra való rátalálásba, ami nem köt kompromisszumokat a tekintély és az alávétettség fogalmaival.

<sup>7</sup> Ernest Jones a hipnózis korábbi gyakorlójaként utal Ferenczire, míg Ferenczit magát a gondolatátvitel, a hipnózis és a szuggesztió helyi tekintélyének tartották, amint ez az 1913-ban megjelent „Vad ló megszelídítése” című írásából kitűnik (Ferenczi 2000b).

<sup>8</sup> A lehetséges határain túli kísérletezés Bataille számára magában foglalta az én eltörését, a magány elszenvetését, a megismerésvágy feladását (*L'Expérince intérieure* 240).

<sup>9</sup> Alessandro Portelli ellene veti, hogy a kérdés-és-felelet az afrikai amerikai kultúrában csupán a földművesek között kapott helyet, az egyenrangúak között; a kérdés és válasz lehetetlen volt a gazdával.

<sup>10</sup> Peter Demetz a *Reflectionshöz* írott bevezetőjében helyesen veszi észre Benjamin érveinek „meglepi sorát” és a „mimetikus képességről” szóló esszé „megvilágító javaslatait”, amelyek „energikusan igyekeznek összezárni a rést a dolgok és a jelek világa között, azt a rést, amelyet a nyelvészet kitágított” (xxi).

<sup>11</sup> A tér szerepe az szenvedély konstitúciójában – és az affektív téré az intellektuális erőben – elindítja az érdeklődésnek azt a lenyűgöző vonalát, ami Charles S. Peirce határtalan szemiozisz fogalmától Martin Heidegger egymással-létéig vezet.

<sup>12</sup> Ezen az alapon Ferenczi kiejtés előtti pozíciója a preszimbolikus Julia Kristeva által népszerűvé tett fogalmának előfutárának tekinthető. A preszimbolikus, szintúgy, lepecsételi a pszichoanalízis és az igazság közti köteléket. Az összeolvadás birodalma, ahol a szenvedélyek – különösen az irigység és az agresszió – eltörlődnek, a preszimbolikus egy, a társadalmi vagy szimbolikus rend előtti pokoli tornához hasonlít. Sőt, berontása a szimbolikusba, az utóbbi elnyomó működését folyamatosan tönkretéve, a forradalommal válik szinonimmá. Mint köztudott, Mallarmé példáját fölhasználva Kristeva a modernista irodalom forradalmi karakterét ennek a preszimbolikus modalitásnak az erőszakos beözönlésével magyarázza a nyelvelsajátítás és a társadalmi normához való alkalmazkodás szimbolikus modalitásába. Ez az elméleti eljárás karizmatikus hatást váltott ki, minthogy erőteljesen meggyengítette a társadalmi rendet, újraosztva a szerepeket, Marianne Hirsch kifejezését használva, „a preszimbolikus „posztemlékezeteként”. Az életrajzi adalékok itt lényegesek. Kristeva elutasítása a marxista dogmával szemben, mint emigráns tudósé Franciaországban, aki egy kommunista országból érkezett, a sűrítés egy alakzatát eredményezte: a szöveg forradalom. De meg kellett fizetni az árat a történelem és a textualitás közötti rés tetszetős átíveléséért, a bába szerepét játszó pszichoanalízissel. Az ára az volt, hogy a változás csak úgy jeleníthető meg, mint visszatérés a tornác-szerű szenvedélymentes légkörhöz, egyfajta halálöszönhöz, ami szocio-szimbolikus világunkat átszeli.

Kristeva számára nem a művészet vagy az irodalom a kérdés, hanem egy jelentő gyakorlat, ami egybeolvasztja az eredeti és másodlagos szövegeket a jelentések egyesített hálózatába. A szöveg alkalom a „jelentésre”, az „öszönök szüntelen működése” (Kristeva 84). Paradox módon, mindamellet, miközben alakítja a szöveget, mint politikailag kívánatos tárgyat, Kristeva jelentő gyakorlata kriptát épít a társadalmi változásnak. Miért van szüksége valakinek jelentésre, ha nem azért, hogy meggyászolja a társadalmi igazság elszalasztott alkalmát? Ebből a gyászolási folyamatból szövéődött a jelentő gyakorlat. Ez egyben forradalmi gyakorlat, és a társadalmi igazság síremléke, kihirdetve tisztességtudását mint a gondolkodás tárgyát, kinyilvánítva utópiává alakulását, valamivé, amiről csak idealisták és naiv emberek beszélnek.

Ferenczi kiejtés előtti pozíciójának látászögéből Kristeva preszimbolikusa egy, a halálösztön felé hajló anyai összeolvadás vagy szenvedélymentes légkör, majdnem olyan depolitizált diskurzusnak tűnik, mint amit Ferenczi szükségletnek nevezett. Ebben áll Ferenczi jelentősége. Ez nem illik össze azzal, hogy munkássága az 1980-as és 1990-es években élte reneszánszát, abban az időben, amikor úgy gondolkodtak a változásról, mint egy kényes folyamarról, ami többé nem épül látványos dichotómiákra és amikor a társadalmi igazságot nem lehetett nyilvános bíróságként elképzelni, ami jogokat mérlegel, hanem a szubjektivitás mechanizmusaként kellett felfogni. Ez az oka, hogy néhányan miért hirdették a filozófiai szubjektum újjáéledését (Butler 1997). A gyakorlat demokratizáló lendülete, – éppúgy, mint a jelentés, amely a nyelvészek spekulációja, lemetszve történetiségéről a beszélő szubjektum demokratikus törekvésében lelik föl gyökereiket –, véget ért a szubjektum legyengülésével, amint azt az elmélet absztrakt szubjektuma sugallja, és visszatérve Kristevára, ha a pszichoanalízis beavatkozását arra szánták, hogy igazságot tegyen a jórészt marxista dogma által redukált szubjektum összetettségéről, akkor nem az emberi szubjektum egy még absztraktabb fogalmát támogatta-e a szöveg és a forradalom összeomlásával? Mindig „élesen érzékeny lévén az élet megostromlására” (Emery 269), Ferenczi segít nekünk végiggondolni a problémát. Elébe helyezi a gondolatot a meggyengülés ezen aktusának, hogy az intellektussal előhívassa az érzelmi tudást, ami látszólag összeférhetetlen a reprezentációval.

<sup>13</sup> Ferencziről kialakított nézeteimre hatott az „Imitation Magic: Sándor Ferenczi’s Conceptions of Psychic Trauma” című, Ruth Leys által tartott előadás a School of Criticism and Theory at Cornell Universityn, 1997 nyarán (July 11). Lásd: Ruth Leys, *Trauma: A Genealogy* (Chicago: The U of Chicago P, 2000). Szintén köszönettel tartozom beszélgetőtársaimnak, különösen Benjamin Meyernek és Ewa Badowskának.

\*

## IRODALOM

- ARON, LEWIS** (1998): “Yours, Thirsty for Honesty, Ferenczi”: Some Background to Sandor Ferenczi’s Pursuit of Mutuality.” *The American Journal of Psychoanalysis* 58.1, 1998, 5-20.
- ARON, LEWIS AND ADRIENNE HARRIS** (eds.) 1993: *The Legacy of Sandor Ferenczi*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- BATAILLE, GEORGES** (1978): *L’Esperienza Interiore*. Bari: Dedalo Libri. Franciául *L’Expérience intérieure*. 1973.
- BENJAMIN, WALTER** (2001): A mimetikus képességről. In: *A szirének hallgatása*. Osiris, Bp., 2001., 64-67.
- BERMAN, EMANUEL** (1995): “Confusion of Tongues. Letter to the Editor.” *International Journal of Psycho-Analysis* 76, 1995, 1045-1046.
- BUTLER, JUDITH** (1997): *The Psychic Life of Power*. Stanford: Stanford UP.
- DUPONT, JUDITH** (1996): „Előszó” In: Ferenczi Sándor: *Klinikai napló 1932*. Akadémiai Kiadó, Bp., 9-23.

- EMERY, EDWARD** (1995): A Note on Sándor Ferenczi and the Dionysian Itinerary in Psychoanalysis. *The Psychoanalytic Review* 82.2 (April), 267-271.
- ERŐS FERENC** (szerk.) (2000): *Ferenczi Sándor*. Új Mandátum, Budapest.
- FERENCZI SÁNDOR** (1992 [1917]): Barátságom Schächter Miksával. *Thalassa*, (3) 1992, 2: 140–143.
- FERENCZI SÁNDOR** (1996): *Klinikai napló 1932*. (Szerk. Judith Dupont) Akadémiai Kiadó, Bp., 1996.
- FERENCZI, SÁNDOR** (1950): *Sex in Psychoanalysis*. New York: Basic Books.
- FERENCZI, SÁNDOR** (1926): *Further Contributions*. London: Hogarth.
- FERENCZI, SÁNDOR** (1955): *Final Contributions to the Problems and Methods of Psychoanalysis*. Ed. Michael Balint. New York: Basic Books; reprint, London: Hogarth, 1994
- FERENCZI SÁNDOR** (1991 [1908]): A neurózisok Freud tanának világitásában és a pszichoanalízis. In: *Lélekgyógyászat. Válogatott írások*. (Vál. Gulyás Katalin), Kossuth, Bp., 53-84.
- FERENCZI SÁNDOR** (1992): Barátságom Schächter Miksával. *Thalassa*, (3) 1992, 2: 140-143. (*La mia amicizia con Miksa Schachter*. Torino: Bollati Boringhieri, 1992, 256.)
- FERENCZI SÁNDOR** (2000a [1912]): Schopenhauernek Goethehez írt levele, pszichoanalitice nézve. A »kedvetlenségi« és a »valósági« elv jelképes ábrázolása az Oedipus-mitózisban. In: Erős Ferenc (szerk.) 2000, 52–58.
- FERENCZI SÁNDOR** (2000b [1913]): Vad ló megszelídítése. In: Erős Ferenc (szerk.) Erős Ferenc (szerk.) 2000, 141-144.
- FERENCZI, SÁNDOR** (1918a [1911]): Szuggesztívó és pszichoanalízis. In: *Lelki problémák a pszichoanalízis megvilágításában*. Dick Manó, Budapest, második kiadás, 1918, 62–74.
- FERENCZI SÁNDOR** (1918b [1911]): A tudattalan megismerése. In: *Lelki problémák...* Dick Manó, Budapest, második kiadás, 1918, 9-14.
- FOREST, IZETTE DE** (1954): *The Leaven of Love: A development of the Psychoanalytic Theory and Technique of Sandor Ferenczi*. New York: Harper.
- FORTUNE, CHRISTOPHER** (1993): Az „R. N.” eset: Ferenczi Sándor radikális kísérlete a pszichoanalízisben. *Thalassa* (4) 1993, 1: 173–187.
- FREUD, SIGMUND** (1991): *A halálöztön és az életöztönök*. Múzsák, Bp.
- FREUD, SIGMUND**. (1997 [1925]): A tagadás. In: Erős Ferenc (szerk.) *Ösztönök és ösztönsorsok. Metapszichológiai írások*. Filum, Bp.
- FREUD, SIGMUND – FERENCZI SÁNDOR** (2000-2005): *Levezetés (1908–1933) I/1–III/2*. kötetek. (Eds. E. Falzader, E. Brabant, P. Giampieri-Deutsch, A. Haynal; magyar kiadás szerk.: Erős Ferenc, Kovács Anna). Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Bp., 2000-2005.
- GALDI, GISELLE** (ed.) (1998): *The American Journal of Psychoanalysis* 58.1 1998, Issue on Ferenczi.
- HIRSCH, MARIANNE** (1997): *Family Frames: Photography, Narrative, and Postmemory*. Cambridge, Mass.: Harvard UP.
- JONES, ERNEST** (1953): *Sigmund Freud: Life and Work*. London: Hogarth, 1953. Magyarul: *Sigmund Freud élete és munkássága*. Európa, Bp., 1973.
- KRISTEVA, JULIA** (1984): *Revolution in Poetic Language*. New York: Columbia UP.

- LEYS, RUTH** (2000): „Imitation Magic: Sándor Ferenczi's Conceptions of Psychic Trauma.” In: *Trauma: A Genealogy*. Chicago: The U of Chicago P.
- MARODA, KAREN** (1998): „Why Mutual Analysis Failed.” *Contemporary Psychoanalysis* 34.1, 1998, 115-132.
- MASSON, JEFFREY** (1984): *The Assault on Truth*. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- MILLER, IAN S.** (1993): „Ferenczi, RN, and the Struggle for Equal Ground.” *The Journal of the American Academy of Psychoanalysis* 21.2, Summer 1993, 291-303.
- NEMES, LIVIA** (1988): „Freud and Ferenczi: A Possible Interpretation of Their Relationships.” *Contemporary Psychoanalysis* 24.2, April 1988, 240-249.
- NOVALIS** (1997): *Frammenti* [Philosophical Writings]. Milano: Rizzoli.
- RACHMAN, ARNOLD**, ed. (1997): *Psychoanalytic Inquiry* 17.4, 1997, Issue on Ferenczi.
- RUDNYSKY, P. – BOKAY, A – GIAMPIERI-DEUTSCH, P.** (eds.) (1993): *Ferenczi's Turn in Psychoanalysis*. New York & London: New York UP.
- STANTON, MARTIN** (1991): *Sándor Ferenczi: Reconsidering Active Intervention*. Northvale, NJ: Jason Aronson Inc.
- THOMPSON, CLARA** (1964): „Ferenczi's Relaxation Method.” In: *Interpersonal Psychoanalysis: The Selected Papers of Clara Thompson*. Eds. Maurice R. Green and Erich Fromm. New York: Basic Books, 67-71.
- WOLFSTEIN, BENJAMIN** (1992): „Resistance Interlocked with Countertransference: R.N. and Ferenczi, and American Interpersonal Relations.” *Contemporary Psychoanalysis* 28.1, Jan 1992, 172-190.

---

## E számunk szerzői

**Bakó Tihamér**, pszichoanalitikus, E-mail: bakotihamer@freemail.hu

**Eros Ferenc**, pszichológus, MTA Pszichológiai Kutató Intézet, 1132 Budapest, Victor Hugo u. 18–22. E-mail: erosf@mtapi.hu

**Friedrich Melinda**, PhD hallgató, PPKE BTK, Nyelv- és Irodalomtudományi Doktori Iskola (Germanisztika). E-mail: melinda\_friedrich@yahoo.com

**Hárs György Péter**, irodalomtörténész, esztéta, E-mail: harsgyp@freemail.hu

**Mihalicz Csilla**, újságíró, E-mail: cs.mihalicz@sanomabp.hu

**G. F. Mitrano**, irodalmár, Gaeta, Olaszország, E-mail: mena.mitrano@tin.it